

CZU: 821.135.1(477).09

[https://doi.org/10.52505/1857-4300.2022.2\(317\).07](https://doi.org/10.52505/1857-4300.2022.2(317).07)

RECEPTAREA LITERATURII ROMÂNE DIN REPUBLICA MOLDOVA ÎN UCRAINA: ANTOLOGII PLURIGENURIALE

Dumitru APETRI

Doctor în filologie, conferențiar cercetător

E-mail: apetri_a@yahoo.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4374-2154>

Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu” (Chișinău)

The Reception of Romanian Literature from the Republic of Moldova in Ukraine: Plurigenural Anthologies

Abstract

In the present article, the author highlights an important aspect of the Romanian-Ukrainian literary dialogue: the editing by Ukrainians in the years from 1953 to 1977 of four plurigenural anthological collections from the literary creation and partly from the folklore of the Republic of Moldova. These editions are seen by the researcher as a significant contribution to the above mentioned dialogue. But the dominance of the ideological dictatorship in that period left its negative mark on several works included in anthologies – a fact that determined a value discernment of the material in each editorial unit. This action is accomplished in the hope that the dialogue discussed will be reopened in the upcoming years. Therefore, the author's comments pursued several purposes: listing the writings that have devalued in the meantime showing the causes of this phenomenon; indication of the selection criteria and directions for the development of new volumes such as plurigenural anthologies.

Keywords: anthologies, dialogue, receiving, literature, folklore, translation, selection.

Rezumat

În articolul de față, autorul se expune asupra unui aspect important al dialogului literar româno-ucrainean: editarea de către ucraineni, între anii 1953-1977, a patru culegeri antologice plurigenuriale din creația literară și, parțial, din folclorul R. Moldova. Aceste acte editoriale sunt văzute de cercetători ca o contribuție însemnată la dialogul nominalizat. Însă dominarea dictatului ideologic în perioada respectivă și-a lăsat amprenta negativă asupra mai multor opere incluse în antologii, fapt care a impus o discernere valorică a materiei din fiecare unitate editorială. Această acțiune e întreprinsă în speranța că dialogul discutat va fi reluat în anii ce urmează. Prin urmare, comentariile au urmărit câteva scopuri: nominalizarea scrierilor care s-au devalorizat între timp, arătând

cauzele acestui fenomen; indicarea criteriilor și direcțiilor de selectare în vederea elaborării unor volume noi de tipul antologiilor plurigenuriale.

Cuvinte-cheie: antologii, dialog, receptare, literatură, folclor, traducere, selecție.

Printre modalitățile diverse de receptare a literaturii și folclorului românesc din R. Moldova în Ucraina un loc aparte le revine antologiilor, acestea având o structură distinctă și o menire specială. Este de la sine înțeles că a cuprinde, într-un spațiu restrâns, esența unor genuri literare, folclorice și științifice implică multiple dificultăți, în primul rând, cunoașterea în esență a întregii evoluții genuriale și o înaltă competență în acțiunea de discernere valorică.

E salutar faptul că editurile din Ucraina au elaborat, între anii 1953 și 1977, patru volume de natură antologică. În 1953, Editura de Stat de Literatură Artistică din Kiev a scos de sub tipar culegerea „Молдавія. Збірка творів молдавських радянських письменників” („Moldova. Culegere de opere ale scriitorilor sovietici moldoveni”, aici și în continuare traducerea ne aparține – D.A.), selecție de Petrea Cruceniuc. Această ediție e alcătuită din două compartimente: poezie și proză, precedate de o prefață. Descrierea bibliografică amănunțită a antologiilor o aflăm în compartimentul „Surse”, plasat la finele articolului.

La începutul anilor '70, la editura „Музична Україна”, a fost editată culegerea antologică trilingvă – în românește, ucrainește și rusește – „Cântecele Moldovei – Пісні Молдавії – Песни Молдавии. Opere vocale ale compozitorilor sovietici moldoveni”, aranjate pe note, selecția aparținând muzicologului Viktor Masiukov. Subtitlul acestei ediții nu reflectă pe deplin conținutul ediției. Volumul, alături de anumite texte ale scriitorilor sovietici moldoveni, conține un compartiment de cântece populare, fapt care ne-a determinat să includem ediția dată în categoria antologiilor plurigenuriale.

Cea de-a treia culegere antologică a apărut în „Сузір'я” („Constelație”), ediția a VIII-a, la editura „Дніпро”, în 1974, selecție de Grigore Vieru și Andrii Miastkivski. Aceasta conține versuri, narațiuni, schițe și articole ale scriitorilor moldoveni. Compartimentul „Articole” cuprinde trei lucrări semnate, respectiv, de Stanislav Semcinsky și de Isaac Grecul, activiști culturali din Ucraina, și de poetul și publicistul Mikola Nagnâbida.

Încheie acest tip de antologii volumul „Голоси Молдавії. Репертуарний збірник” („Vocile Moldovei. Culegere de repertoriu”), apărut în 1977, la editura „Мистецтво”, în selecția criticului și cercetătorului literar Boris Șlapak. Acesta include versuri, nuvele și povestiri, piese și dansul „Morișca”, descrierea figurilor și notele muzicale aparțin coregrafului M. Lupov.

Fără îndoială, antologiile nominalizate au asigurat un dialog activ al literelor românești din spațiul pruto-nistean cu cele din Ucraina, dialog care a stimulat,

în anumită măsură, spiritul creativ în ambele contexte culturale, dar, totodată, nu putem să ignorăm amprenta vădit negativă a timpului asupra calității multora dintre textele incluse în circulație. Într-un articol al său, subsemnatul constata că, între anii 1924 și 1985, în comunicarea literară prin traduceri predomină literatura sovietică și că această preferință „este rezultatul proletcultismului în practica dirijării literare, consecința fetișizării [...] metodei de creație numită realism socialist” (Apetri, 2008, p. 275). Considerăm inutilă la etapa actuală intenția de a supune producția din acea perioadă unor analize sub aspect strict valoric. Găsim de cuviință să arătăm, în cazul fiecărei antologii în parte, care lucrări dintre cele selectate au rezistat în fața timpului. Anume o astfel de acțiune poate fi de folos, credem, atunci când va apărea posibilitatea de a relua dialogul literar româno-ucrainean, fie prin mijlocirea antologiilor plurigenuriale, fie prin alte modalități.

Partea literară a culegerii „Молдавія” o constituie compartimentul alcătuit din texte versificate (circa 80 la număr) și 5 scrieri prozastice. Spre regretul nostru, dintre textele versificate doar vreo 16-17 au reușit să-și păstreze valoarea literar-artistică până la etapa actuală. Ghidați de speranța că tradiționalul dialog cultural-literar moldo-ucrainean va fi reluat într-un timp previzibil, nominalizăm textele poetice care și-au menținut valoarea ideatică și artistică: „Moldoveneasca” și „La straja vieții”, de Iosif Balțan, „Nu pot să nu cânt”, de Emilian Bucov, „Balada despre inimă”, de Anatol Gujel, „Întâi mai”, de Petrea Darienco, „Vremuri noi”, de Liviu Deleanu, „Valea fermecătoare”, de Petru Zadnipru, „Cirskaia de Jos”, de Bogdan Istru, „Primii pași”, de C. Condrea, „Hai, ciobane, măi ciobane”, de Leonid Corneanu, „În livadă”, de Andrei Lupan, „Răspuns fiicei”, de Fiodor Ponomari, „Montorul”, de Valentin Roșca, „Tinerețe”, de Vladimir Russu, „Dealul ars de soare”, de Irina Stavschi. Celelalte texte versificate (peste 60 la număr) au trecut ireversibil în anonim, din cauză că au fost alcătuite în spiritul realismului socialist – paradigmă ideologică pătrunsă de exagerări și falsități.

Compartimentul „Proză” îl constituie următoarele povestiri: „Problema vieții”, de Ion Druță, „Biruința”, de Bogdan Istru, „Dimineața pe Nistru” (fragment de roman), de Ion Cana, „Zorile”, de Iacob Cutcovețchi, și „Cadrele”, de Samson Șleahu. Dintre acestea, merită atenție doar povestirea „Problema vieții”, a lui Ion Druță, în care este elogiât sentimentul sacru al demnității umane (Apetri, 2010, p. 90-95). În paginile prozei „Biruința”, de Bogdan Istru, e abordată problema veșnic actuală *părinți – copii*, dar opțiunea personajului tânăr pentru organizarea unui colhoz – forma cea mai eficientă de exploatare a clasei de plugari – îi știrbește mesajul și îi afectează actualitatea. În plan ideatic, cam de aceeași meteahnă suferă și „Dimineața pe Nistru”, de Ion Cana, scriere considerată de istoricul și criticul literar Vasile Coroban nerealizată, întrucât autorul „face din eroi crainici ai gândurilor proprii autoricești” (Coroban, 1972, p. 248). De vicii similare sunt pătrunse și narațiunile „Zorile”, de Iacob Cutcovețchi, și „Cadrele”, de Samson

Șleahu. Anonimul articol introductiv „Literatura sovietică moldovenească” (circa 7 pagini de carte) conține doar câteva constatări judicioase, în rest, totul e menținut în cheie sociologist-vulgară. Referindu-se la impactul dictatului ideologic asupra traducerii literare, subsemnatul constata „supremația textelor cenușii, anemice, cu un potențial informativ politizat și îndoielnic, asupra operelor de reală valoare estetică” (Apetri, 2001, p. 114).

Culegerea antologică „Cântecele Moldovei – Пісні Молдавії – Песни Молдавіи” e alcătuită din două compartimente: primul cuprinde 13 cântece, autori de texte fiind poeți sovietici moldoveni, iar de muzică – compozitori contemporani; cel de-al doilea conține 5 texte populare aranjate pe note de către muzicieni. Dintre cântece, trei sunt afectate de dictatul ideologic al timpului („Cântec despre partid”, „Slavă Moscovei” și „Cântec comsomolist”), celelalte comportă mesaje plauzibile. Din compartimentul de creație populară doar textul „Frunzișoară de mohor” se înscrie în categoria pseudofolclorului.

Privită prin prismă valorică, limitarea creației folclorice doar la cinci texte, dintre care unul nereușit, trezește regrete, doar poporul român se distinge printr-o creație populară orală foarte bogată și de o calitate impresionantă. Elocvente în acest sens sunt constatările ce aparțin însuși creatorilor eminenți de valori artistice. În studiul literar „Poezia populară”, Alecu Russo sublinia: „Între diferitele neamuri răspândite pe malurile Dunării, niciunul nu are, ca neamul românesc, o poezie populară atât de frumoasă și atât de originală, atât de variată și atât de strâns unită cu suvenirile anticității” (Russo, 1955, p. 153). Și-a exprimat admirația față de virtuțile tezaurului nostru folcloric și Ion Druță: „Suntem poate unicul popor în lume, la care operele folclorice rămân net superioare ca măiestrie, ca adâncime, ca seninătate straturilor de cultură modernă” (Druță, 1998, p. 160).

La intervalul de doi ani de la intrarea în circulație a antologiei „Cântecele Moldovei – Пісні Молдавії – Песни Молдавіи”, cititorului ucrainean i s-a pus la dispoziție culegerea antologică „Сузір’я” („Constelație”). Aceasta este, de fapt, ediția a VIII-a a revistei ucrainene „Сузір’я” care conține versuri, narațiuni, schițe lirice, trei articole literare, un eseu și un portret literar. Ca autori de articole îi avem pe savantul Stanislav Semcinsky, pe literații Simion Cibotaru și Isaac Grecul. Portretul literar „George Meniuț” îl semnează poetul și eseistul moldovean Andrei Lupan, iar poetul ucrainean Mikola Nagnâbida este autorul eseului „Перше побачення” („Prima întâlnire”).

Partea artistică o alcătuiesc 85 de poezii și poeme și 23 de proze: povestiri, schițe lirice și crochiuri. Textele versificate și cele narrative aparțin scriitorilor moldoveni contemporani, începând cu Iosif Balțan și încheind cu Aurel Ciocanu, deci sunt reprezentate două generații: cei născuți în perioada interbelică și copiii anilor de război. Printre ei figurează și Constantin Șișkan, poet de limba rusă din Chișinău. Tot pe aceste două generații le reprezintă și cohorta de prozatori,

în capul listei aflându-se G. Meniuc, V. Vasilache, A. Busuioc, Vl. Beșleagă și, în finalul ei, Anatol Ciocanu.

Dat fiind faptul că toate creațiile literare incluse în volum au fost scrise între anii 1940 și 1974, o parte dintre ele poartă amprenta timpului – mostre ticluite în spiritul realismului socialist. Această parte nefastă o alcătuiesc textele versificate ce evocă chipul lui Lenin, al comuniștilor, texte ce proslăvesc idealurile utopice ale revoluției din 1917 și alte fapte „epocale” fără sorți de izbândă. Nominalizăm textele în cauză sperând că aceste aberații și năstrușnicii, cu pretenții de compuneri literare, nu vor apărea alături de creația artistică autentică. Iată-le: „Lenin”, de Iosif Bațan, „Întâlnirea cu Lenin”, de Pavel Boțu, „Lenin”, de Ion Gheorghiuță, „Pagina o sută”, de Anatol Gujel, „Chișinău”, de Liviu Deleanu, „Asupra conspectului”, de Liviu Damian, „Veacul frăției” și „S-a înfăptuit speranța dintotdeauna”, de Petru Zadnipru, „Drumul spre fericire”, de Petrea Cruceniuc, „Deplina încredere”, de Andrei Lupan, „Dialog octombrin”, de Victor Teleucă, „Pentru acest pământ” și „Mamei lui Vladimir Ilici”, de Arhip Cibotaru, „Flacăra” și „Bunelul meu” de Constantin Șișkan.

Din aceleași motive, pe care le-am indicat în comentariile la genul liric, nu merită a fi luate în seamă și nici introduse în antologii sau în oricare alte publicații următoarele narațiuni: „Turturica”, de Ana Lupan, „Șapte bătăi de clopot”, de Filip Mironov, și „Șoseaua”, de Andrei Strâmbeanu. Dintre cele 13 schițe lirice, semnate de poetul, prozatorul, publicistul și traducătorul Anatol Ciocanu, trebuie evitate următoarele: cea numerotată cu cifra 2, „Nistrul – nemurirea Moldovei”, „Stelian”, „Noaptea de strajă”, „Visul pentru 10 ani” și „Lică”.

Am constatat mai sus că o parte din creația artistică inserată în antologia „Cyzip’я” e afectată de ideologia totalitară, prin urmare acest cusur s-a răsfrânt și asupra conținutului celor trei articole, plasate în finalul antologiei. Articolul „Legați prin prietenie”, semnat de savantul Stanislav Semcinsky, conține un șir de pasaje care își păstrează actualitatea. E vorba despre anumite momente de influență a literaturilor din fostul spațiu sovietic asupra literelor moldovenești contemporane și despre unele acțiuni culturale (decade, săptămâni și zile ale unei literaturi în cadrul altora) care au contribuit la apropierea literaturilor sovietice, dar, totodată, lucrarea conține și exagerări. Două sunt erorile cele mai grave: prima – sunt exagerate succesele obținute de litereturile românești de la est de Prut, dintre anii 1953-1974, a doua – reușitele apar prezentate adeseori nu ca prinos al tradițiilor naționale, ci ca rezultat al unor influențe străine, în primul rând, rusești.

Situația în privința articolelor „Художній літопис народного життя” („Cronica artistică a vieții poporului”), de Simion Cibotaru, și „Безцінне надбання” („Patrimoniul de neprețuit”), de Isaac Grecul, e gravă. Ambele materiale sunt împeștrite cu atribute ale ideologiei totalitare: revoluția socialistă din octombrie,

patria sovietică, partinitatea comunistă, realismul socialist, atitudinea proletară față de moștenirea clasică, literatura proletară, marile implementări socialiste, rolul conducător al partidului comunist, importanțele realizări socialiste, înțeleapta practică leninistă în probleme naționale, ocupanții români, Kutuzov, Kotovski ș.a. Prin urmare, aceste articole nu mai prezintă interes ca valori istorico-literare, sunt totalmente anacronice. Își păstrează însă potențialul ideatic și informativ eselul lui Mikola Nagnâbida „Prima întâlnire” și portretul literar „George Meniuc”, a lui Andrei Lupan. Merită a fi menționate cele 7 pagini din finalul revistei, care cuprind informații biobibliografice amănunțite despre autorii din culegere, precum și fotomontajul (32 de pagini) ce reflectă diverse realități, dar și imaginile unor personalități din Republica Moldova.

În a doua jumătate a anilor '70, a apărut ultima antologie plurigenurală, intitulată „Голоси Молдавії”, în selecția literatului ucrainean Boris Șlapak. Aceasta se impune prin faptul că textele cu statut de cântece sunt puse pe note, iar dansul „Morișca” e asigurat nu doar cu notele melodiei, ci și cu desene care descriu mișcările. Ediția respectivă se impune însă și prin faptul că a apărut într-un tiraj impunător. Dar, ca și în cazul celorlalte culegeri antologice, și această unitate editorială conține un număr solid de texte literare (poezii, proze și lucrări dramatice) ticluite în spiritului vremii.

Dintre cele 27 de texte versificate, le vom nominaliza în continuare doar pe acele creații poetice care și-au păstrat potențialul ideatic-artistic și merită a fi folosite în situații oportune: „Iubirea”, de P. Boțu, „Bună ziua, Ucraina”, de P. Darienco, „Trăiești în noi”, de P. Crucienuc, „Voci prietenești”, de B. Istru, „Hora prieteniei”, de I. Podoleanu, „Fântâna”, de V. Roșca, „Copii ai soarelui”, de An. Ciocanu, „Împrejurimi natale”, de G. Meniuc, „Iepurii și Leul”, de P. Cărare, „Undeva pe Nipru”, de V. Teleucă. Selecția scrierilor prozastice s-a pomenit a fi mult mai reușită. Dintre cele 7 texte doar unul nu este valoros, anume „Cadrele”, de Samson Șleahu; iar dintre cele două scrieri dramatice nu face față cerințelor actuale piesa lui I. Podoleanu „Pământul”.

Contribuția și individualitatea traducătorilor. La traducerea poeziilor incluse în culegerea antologică „Молдавія” au participat foarte activ eminentii poeți Volodimir Sosiura, Iaroslav Șporta, poetul, prozatorul și dramaturgul Bogdan Cealâi, poetul și traducătorul Mikola Tereșcenko, poetul Abram Kațnelson. I-am nominalizat doar pe acei scriitori cărora le aparțin cele mai multe versiuni, dar nu-i putem trece cu vederea pe vestiții poeți M. Râlski și Pavlo Tâcina, care și-au dat concursul la transpunerea poeziilor semnate de Iosif Balțan.

La elaborarea antologiei trilingve „Cântecele Moldovei” au participat două detașamente de traducători. Printre tălmăcitorii ucraineni, și de data aceasta, cu o contribuție solidă, se impune poetul, prozatorul și traducătorul A. Miastkivski. Datorită lui au căpătat veșmânt ucrainean inspirat poezia lui Grigore Vieru și a lui Valentin Roșca, precum și compartimentul de creație populară alcătuit din

următoarele cântece: „Frunzișoară de mohor”, „Ciobănașul”, „Du-te, du-te, dorule”, „M-a trimis mama la vie” și „Ciobănaș”. Prodigiosul A. Miastkivski a fost urmat de poetul Ivan Goncareenko, de poetul și traducătorul Borislav Stepaniuk, aceștia tălmăcind creații de ale lui Emilian Bucov și Petrea Cruceniuc.

Din grupul de tălmăcitori de limba rusă s-au remarcat poeții Constantin Semenovski, Leonid Tatarenco și poetul, dramaturgul și traducătorul Serghei Severțev care au tradus asupra creațiilor în versuri semnate de Gr. Vieru, V. Roșca, P. Cruceniuc ș.a. Traducerea mostrelor de creație populară orală i-a fost încredințată literatului Ivan Pucyko.

În niciuna dintre antologiile plurigenuriale, contribuția traducătorilor nu echivalează cu cea din „Cyzip’я”. Circa 20 de literați ucraineni au participat la elaborarea acestui număr special de publicație periodică. O contribuție însemnată îi aparține lui Andrei Meastkivski, care a tradus în ucrainește 21 de poezii, majoritatea aparținând poeților A. Lupan, V. Teleucă, I. Bolduma și Gr. Vieru. Pe Miastkivski l-au urmat Volodimir Kolomieț și Diodor Bobâr cu câte cinci creații, semnate de P. Boțu, P. Zadnipru și Em. Bucov. E valoroasă și contribuția următorilor scriitori și traducători: Boris Șlapak, Petro Sângaiovski, Stanislav Telyniuk și Volodimir Zabaștanski. Prin pana lor au ajuns la cititorul ucrainean creațiile versificate ale lui A. Cibotaru, P. Cruceniuc, A. Busuioc și N. Costenco, dar și narațiunile lui Iacob Burghiu și Petru Cărare. Printr-o contribuție mai modestă, figurează în paginile antologiei următorii scriitori și traducători: Ivan Pucyko, Nina Matviiciuc, Volodimir Zatulâviter; Stepan Oliinik, Valentina Zaporoeț, Ivan Ilienکو și Stanislav Semcinsky.

La recrearea în limba lui Taras Șevcenکو a operelor poetice incluse în antologia „Vocile Moldovei” și-au dat concursul următorii scriitori ucraineni: poetul, prozatorul și traducătorul A. Miastkivski, poeții Borislav Stepaniuk și Volodimir Kolomieț, iar la traducerea operelor narative și dramatice au participat Boris Șlapak și Volodimir Pianov, criticul, cercetătorul literar, traducătorul și dramaturgul Ivan Glinski.

Procesul de receptare a unor opere traduse e determinat, în primul rând, de măreția și noblețea mesajului, originalitatea tematică și stilistică, prestigiul autorului, gradul în care opera dată satisface necesitățile interne ale culturii receptoare, calitatea traducerii și a executării poligrafice. Aceștia sunt factorii primordiali, dar își au rostul lor și contribuția actului critic la elaborarea și promovarea producției literare respective (studiul introductiv, prefața, postfața, adnotările), ecurile în presa periodică (recenzii, prezentări) și, bineînțeles, se impune, la rândul ei, mărimea tirajului.

Situația în privința depistării ecurilor e următoarea: în anul de față, a lipsit posibilitatea cercetării surselor informative ucrainene, însă, în cele din R. Moldova, figurează următoarele materiale ale subsemnatului: „Moldova muzicală în grai

ucrainean” („Literatura și Arta”, 1977, 6 octombrie, p. 8), în care sunt discutate culegerile „Cântecele Moldovei”, „Cântece populare moldovenești” și „Vocile Moldovei”, ulterior articolul a fost introdus în cărțile ce-i aparțin „Arta replăsmuirii artistice” (Chișinău, 2008), „Atitudini și opinii” (Chișinău, 2010) și „Cronici literare și culturale” (Chișinău, 2015). În trei articole, în care sunt discutate diverse aspecte ale dialogului literar moldo-ucrainean, se fac trimiteri și la antologiile în cauză. Ne referim la „Soli ai prieteniei” („Învățământul public”, 1981, 11 febr., p. 4), „Statornicie și prosperare” („Nistru”, 1982, nr. 4, p. 142) și „Пути сближения и взаимообогащения” („Căi de apropiere și de îmbogățire reciprocă”) („Кодры”, 1983, nr. 2, p. 144). Asigurarea circulației antologiilor discutate prin mijlocirea tirajului e una îmbucurătoare, tirajul total depășea cu mult cifra de 40 de mii de exemplare.

Concluzii. Contribuția antologiilor discutate la susținerea dialogului literar româno-ucrainean e una palpabilă, însemnată. Axarea obiectivă pe creația generației interbelice și a celei postbelice a determinat o anumită eterogenitate a materiei sub aspect valoric. O parte e ticluită în spiritul realismului socialist, pe care nu o putem accepta ca potențial literar-artistice, întrucât nu reflectă realitățile în sens de trăire umană autentică – stare psihologică veridică, tradiție, aspirație. O altă parte, mai modestă ca volum, dar marcată de autenticitate, s-a pomenit a fi folosită insuficient sau a rămas în afara selecției. Această situație ne-a determinat să prezentăm în studiul nostru operele care merită a fi luate în considerare, în caz de reluare a dialogului interliterar, de către editurile din Ucraina. În final, venim și cu următoarea recomandare: o viitoare antologie de ordin plurigenural o vedem astfel: cu o selecție riguroasă din creația celor două generații nominalizate mai sus, cu prevalarea operelor din moștenirea literară a generației „Ochiului al treilea” (deci creații din ultimii 40-45 de ani) și neapărat din creația populară orală românească, care dispune de virtuți admirabile sub diverse aspecte.

Referințe bibliografice:

APETRI, Dumitru. Raportul valoare/nonvaloare în comunicarea literară prin traduceri. În: *Arta replăsmuirii artistice*. Chișinău: Î.S.F.E.–P. „Tipogr. Centrală”, 2008.

APETRI, Dumitru. Traducerea literară și dictatul ideologic. În: *Metaliteratură*. 2001, vol. 1, p. 111-113.

APETRI, Dumitru. *Atitudini și opinii*. Chișinău: Magna-Princeps, SRL, 2010.

COROBAN, Vasile. Ion Canna. În: *Profiluri literare*. Chișinău: Lumina, 1972, p. 248.

DRUȚĂ, Ion. *Ora jertfirii*. Chișinău: Editura Cartea Moldovei, 1998.

RUSSO, Alecu. *Opere alese*. Alcătuitor și redactor I.S. Vasilenko. Chișinău: Editura de Stat a Moldovei, 1955.

Surse:

Молдавія. Збірка творів молдавських радянських письменників. Поезія та проза. Trad. din mold. Colectiv de traducători. Selecție: P. Cruceniuc. Literatura sovietică moldovenească: studiu introductiv. Київ: ДВХЛ, 1953.

Cântecele Moldovei – Пісні Молдавії – Песни Молдавии (ediție trilingvă). Opere vocale ale compozitorilor sovietici moldoveni. Conține un compartiment de cântece populare. Colectiv de traducători. Selecție: V. Masiukov. Redacția traducerilor: A. Miastkivski. Київ: Музична Україна, 1972. (Colecția *Cântece ale popoarelor URSS*).

Сузір'я, 8-й випуск: Вірші, оповідання, нариси та статті письменників братньої Молдавії. Colectiv de traducători. Selecție: Gr. Vieru și A. Miastkivski. Київ: Дніпро, 1974.

Голоси Молдавії. Репертуарний збірник: поезія, проза, драматургія, запис одного танца. Colectiv de traducători. Colegiu de redacție: O. Bilaș, P. Boțu, E. Doga, M. Haгнїбіда, Ia. Palycik, V. Pianov, I. C. Ciobanu, M. Cibotaru, B. Șlapak (alcătuitor). Київ: Мистецтво, 1977. (Colecția *Biblioteca activității artistice de amatori*).

Notă: Articolul a fost realizat în cadrul proiectului de cercetare 20.80009.1606.03 *Contexte socio-culturale autohtone și interconexiuni europene în creația populară și literatura cultă din Basarabia (sec. XIX până în prezent)*, Institutul de Filologie Română „B. P.-Hasdeu”.